

של חברו, משלם מאה סלע⁸⁸.

איטר יד ימינו¹, ופירושו אטום וסתום², היינו שידו הימנית סתומה, ולכן משתמש יותר בשמאלו³; או מלשון כוון מחמת חולי⁴. בלשון הגאונים נקרא איטר בשם גונדליא⁵.

נזיקין – הצורם (היינו פוגם) אוזן פרתו של חברו, ובכך גרם לו שיפחות דמיה, שכן איננה ראויה למזבח, מחלוקת אמוראים היא אם חייב או פטור, והדבר תלוי בשאלה הכללית אם דנים דינא דגרמי⁸⁹.

ההגדרה ההלכתית של איטר היא מי שרוב כוחו ביד שמאל⁶, היינו שעושה רוב מלאכתו ביד שמאל⁷. יש הסבורים, שדווקא אם נולד מתחילתו כך, הרי הוא מוגדר כאיטר; ויש הסבורים, שגם אם הרגיל עצמו לעשות כן דינו כאיטר⁸. בדינים מיוחדים דנו הפוסקים באיש שרוב מלאכתו ביד אחת, והכתיבה ביד שניה, אם הולכים לפי רוב המלאכה, או לפי הכתיבה⁹. יש מי שכתב, שמחלוקת זו היא דווקא ביחס לתפילין, אך ביחס לשבת כולם מודים שהכל תלוי בדרך הכתיבה¹⁰.

הכשר טומאה – מי האוזן (היינו הפרשת האוזן) דינם כתולדת המים לעניין שמטמאים או מכשירים אוכלים לקבל טומאה⁹⁰.

צואת האוזן אין דינה כצואה לעניין קריאת שמע ותפילה⁹¹.

טבילת נידה עם מחלות אוזנים – ראה ערך חציצה בטבילה.

ב. ימין ושמאל במחשבת ישראל

מכשיר שמיעה – ראה ערך חרש וערך שבת.

חשיבות ימין – מבחינה רעיונית ימין משובח בכל מקום¹¹, כנראה בגלל שאצל רוב בני האדם יד ימין היא החזקה והיעילה יותר¹².

אָטֵר

א. הגדרת המושג

להלן דוגמאות לחשיבות הימין: התורה

המושג המלא מבחינה לשונית הוא:

סי' כז סק"ט וסק"י. וראה בשו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' ג. [9] ראה להלן הע' 69 ואילך, בדיני תפילין. [10] שו"ת באר משה ח"ב סי' א. [11] פס"ז ויחי מח יד. וראה חולין צא א, הירך – המיומנת שבירך, ורש"י קידושין כא ב, ד"ה הירך, שה"א הידיעה מורה על החשיבות, והיינו ימין; ובחולין קלד ב, הזרוע – זה זרוע ימין. וראה עוד רש"י ברכות כח ב ד"ה עמוד, הימיני לעולם חשוב. וראה עוד בשו"ת שלמת חיים (להגרי"ח זוננפלד), מהדורה חדשה תשמ"ב סי' ו; הליכות שלמה ח"ב פי"ד בדבר הלכה אות ג. [12] ראה

א, ד"ה צורם. [88] משנה ב"ק שם; רמב"ם וטושו"ע שם. [89] ב"ק צח א; רמב"ם חובל ומזיק ז יא. [90] משנה מכשירין ו ה; רמב"ם טומאת אוכלין י ב. [91] ביאור הגר"א, או"ח סי' צב סקט"ז; מעשה רב סי' לו. [1] שופטים ג טו; שם, כ טז. [2] כמו ואל תאטר עלי באר פיה (תהלים סט טז). [3] רש"י ורד"ק, שופטים ג טו. [4] רש"י, שם, על פי מה דמתרגם תי"י "גמיד". [5] ראה רש"י גיטין פז ב ד"ה כולהו. [6] רש"י מנחות לו א. [7] רא"ש מנחות, שם; וטושו"ע או"ח כז ו. [8] מרדכי, הל' תפילין; מג"א

ניתנה בימין¹³; ימין משמש כסימן לכוח, חוזק, גבורה והצלחה¹⁴. על כן מצינו בתנ"ך כי ימין מיוחס באופן מושאל לכוחו, רוממותו וחסדו של הקב"ה¹⁵; כאשר מדובר באיבר זוגי, תוספת ה"א הידיעה מוכיחה שמדובר בימין דווקא¹⁶; באיברים זוגיים משמש הימני לדבר החיובי, והשמאלי לדבר השלילי¹⁷; כל דבר שמברכים עליו צריך לאוחזו ביד ימין¹⁸, וכן כל דבר מצווה יאחזו ביד ימין¹⁹.

האומר ימין שלא אוכל ככר זו, הרי זו שבועה²⁸.

שימושים מושאלים – כמו כן יש

יז יא 'לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל', וראה רש"י ורמב"ן שם; שם, יז כ 'לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל'; שם, כח יד 'ולא תסור וכו' ימין ושמאל'; יהושע א ז 'אל תסור ממנו ימין ושמאל'; שם, כג ו 'לבלתי סור ממנו ימין ושמאל'; משלי ד כז 'אל תט ימין ושמאל'. וראה שבת סג א, ופח ב, ובפירש"י שם, מיימינין במובן של עיסוק נכון בתורה. [23] קהלת י ב, וברש"י וא"ע, שם; יונה ד יא. [24] ספרי דברים יז י, פסקה קנד. וראה בהשגות הרמב"ן על ספר המצוות, שורש א; תו"ש מילואים לכרך יז, סי' כב אות ה; מ. אלון, המשפט העברי, ח"א, עמ' 226, הע' 17. [25] שמאל דוחה וימין מקרבת (סנהדרין קז ב). [26] 'צפון וימין אתה בראתם' (תהלים פט יג). וראה רש"י בראשית לה יח, ששמו של בנימין היה כזה בגלל שנולד בארץ ישראל שהיא דרום לארם נהרים, וראה ברמב"ן, שם שחלק על פירוש זה. וראה עוד בנידון בתו"ש בראשית פל"ה אות עט, ותו"ש שמות פל"ח אות יא. [27] שבת סג א, עפ"י משלי ג טו. [28] נזיר ג ב; רמב"ם שבועות ב ו; טושו"ע יו"ד רלו ח. וראה שם, שגם האומר שמאל היא שבועה. ובתהלים קלז ה-ו 'תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי', שגם כן משמע עניין שבועה. ולפי הידוע כיום שיש קשר בין עדיפות יד ימין לבין מרכז הדיבור, ייתכן הסבר חדש בדברי דוד המלך הנ"ל: חולשת יד ימין –

א"ע קהלת י ב: "כי המשל הוא על דרך הנמצא ברוב בני אדם". וראה ברש"י שבת סג א ד"ה למיימינין: "שמפושפושין מעשיהו בדקדוק ובוררין כימין המיומנת למלאכה", וכן כתב רש"י בשבת פח ב ד"ה למיימינין: "עסוקים בכל כוחם וטרוהים לדעת סודה אדם המשתמש ביד ימינו שהיא עיקר"; והרשב"ם קהלת י ב כתב: "המשיל וקרא לדרך הטובה דרך ימין, ולדרך הרעה דרך שמאל". וראה רמב"ן עה"ת שמות טו ו, שלשון ימין היא גם זכר וגם נקבה. [13] ברכות סב א. [14] ראה רמב"ן עה"פ בראשית לה יח, בעניין השם בנימין. [15] דוגמאות לכך: שמות טו ו, וראה בפ"י רבנו בחיי והרמב"ן, שם; שמות טו יב; ישעיה מח יג; חבקוק ב טז; תהלים ס ז; שם, קיח טו-טז, ועוד. [16] 'הירך' – המיומנת שבירך (חולין צא א). וראה לעיל הע' 11. [17] הכליה הימנית יועצת לטובה, והשמאלית יועצת לרעה – ברכות סא א. וראה קהלת י ב – 'לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו'. וראה להלן הע' 22. [18] טור או"ח סי' רז. [19] דרכי משה שם סק"ב, בשם המרדכי. וראה עוד ילקוט שמעוני, תהלים רמז תתמב. [20] ישעיה מה א 'אשר החזקתי בימינו'; תהלים יח לו 'וימינך תסעדני'; שם, עג כג 'אחזת ביד ימיני'; שם, קט לא 'כי יעמד לימין אביון'. [21] תהלים ס ז 'הושיעה ימינך וענני'. [22] דברים ה כט 'לא תסרו ימין ושמאל'; שם

חלקי גפה עליונה – סתם יד במקרא היא יד שמאל²⁹, וכן סתם זרוע היא שמאל³⁰. מאידך, סתם כף אינו אלא ימין³¹, וכן אצבע היא ימין³².

ג. רקע מדעי תפקוד איברים זוגיים – בגוף האדם יש איברים בודדים (כגון לב, כבד, טחול, ושט וכד'), ויש איברים זוגיים. המבנה החיצוני של האיברים הזוגיים באדם נורמלי הוא זהה. בחלק מהאיברים הזוגיים גם התיפקוד הוא זהה (כגון נחיריים, כליות, ריאות, אשכים, שחלות וכד'), או דומה (אוזניים, עינים, רגליים). לעומתם יש איברים זוגיים ששונים בתיפקודם. כאשר אחד מהזוג פועל טוב יותר הוא נקרא דומיננטי. כאן כלולים בעיקר הידיים וחצאי הכדור של המוח הגדול⁴².

דומיננטיות ידנית – קיימים חילוקי דעות כיצד קובעים את הדומיננטיות הידנית. יש המסתפקים בעדות עצמית, שהאדם מעיד על עצמו שעיקר כוחו ושימושו הוא ביד ימין; יש הקובעים על פי היד הכותבת; ויש הקובעים על פי הכוח העדיף בתפיסת חפצים או בזריקת כדור.

בקבלה ובמדרש – ימין מסמל חסד, ושמאל מסמל דין³³; מיימינים מכריעים לכף זכות, ומשמאילים מכריעים לכף חובה³⁴; ימינו של הקב"ה פורעת מן הרשעים ומגנת על הצדיקים; ימינו של הקב"ה סגור של ישראל³⁵; ימין מרמז על עניינים רוחניים, ושמאל על עניינים גשמיים³⁶; ימין מסמל הנהגת השם הגלויה, ושמאל מסמל הנהגה המסתתרת בטבע³⁷; ימין משמש להנהגה ניסית, ושמאל להנהגה טבעית³⁸; ימין מסמל יצר הטוב, ושמאל מסמל את היצר הרע³⁹.

בלשונות העמים – גם בלשונות העמים יש משמעות מושאלת לימין למושגים חיוביים, כגון במובן של נכון, צדק או זכות⁴⁰, ושמאל מסמל את הרע והחטא⁴¹.

בתו"ש ויקרא פ"ד אות קנב. [33] ראה זוהר פר' מקץ. [34] שהש"ר א ט. וראה תו"ש שמות טו אות קו. [35] ראה תו"ש שמות טו אות קה. וראה עוד על ימין ושמאל בקבלה בס' אורות הקודש ח"א עמ' סט. [36] כגון 'ארץ ימים בימינה בשמאלה עשר וכבוד' (משלי ג טז). וראה תהילות מהרי"ץ (הרב יוסף צבי דושינסקי) על תהלים צא ז. [37] משך חכמה דברים לג ד. [38] מלבי"ם בראשית מח טו. [39] זוהר וארא כו א; במ"ר כב ח; ראשית חכמה שער האהבה ג כה. [40] כגון באנגלית right הוא גם ימין, וגם נכון, וגם זכות; בצרפתית droit הוא גם ימין וגם צדק; אף בגרמנית recht הוא גם ימין וגם צודק. [41] כגון sinister בלטינית הוא שמאל, ושורשו sin = חטא. [42] ראה עוד בע' אלם,

'תשכח ימיני', יחד עם חוסר דבור – 'תדבק לשוני לחכי'. [29] מנחות לו ב, וכן הוא במכילתא בא פי"ז. וראה בא"ע בפירושו לשמות יג ט: "וא"ר משה הכהן כי יד ברוב המקרא היד השמאלית". וראה עוד בתו"ש בראשית פכ"ד אות מא. ברם, ראה רמב"ן עה"ת שמות יד לא, שכתב ש"היד הגדולה" הוא הימין. ואולי "היד" בה"א הידיעה שאני, או שדווקא שם שהתפרש להלן שמות טו ו, שהיינו יד ימין. וראה בע' יד הע' 60 שסתם יד היא ימין, וכתב בפיהמ"ש לרמב"ם רפ"ב דבחים שהיינו דווקא בעבודה. [30] נזיר ג ב. אמנם במקום שכתוב 'הזרוע' עם ה"א הידיעה הכוונה לזרוע ימין, ולפיכך הזרוע במתנות כהונה היא הימנית (חולין קלד ב). [31] מנחות ט ב. [32] זבחים כד ב. וראה

סבורים, שהסיבה לדומיננטיות ידנית ומוחית, היינו העדפה ברורה של יד אחת ונוכחות מרכז השפה בחצי כדור אחד של המוח, היא גנטית; בחלק מהמקרים קיימת השפעה סביבתית-חברתית; ובחלק קטן מהמקרים נובע הדבר מנזק מוחי סב-לידתי.

תפקוד — יש להדגיש, שהאיטר משתמש בידו השמאלית באותה מידה של כוח ודיוק כמו מי שאינו איטר שמשמש בידו הימנית. כך כבר קבעו חז"ל שאיטר יד, שמאל שלו כימין של כל העולם.⁴⁷

ד. פרטי דינים⁴⁸

כללי

בהלכות רבות נדרש שהביצוע ייעשה ביד ימין דווקא. יש מי שחקר ביסוד ההלכות האלו האם הפסול הוא משום ששמאל פסול, או משום שצריך ימין דווקא.⁴⁹

יש דינים בהם שווה דינו של האיטר לכל אדם, ועליו לקיים את המצווה בימין כל אדם; יש דינים בהם נשתנה דינו בגלל איטרו, ועליו לקיים את המצווה ביד ההפוכה מכל אדם; יש מצוות שאינו יכול לקיימן כלל בגלל איטרו; יש דינים בהם חלוקים הפוסקים כיצד ינהג האיטר; ויש

דומיננטיות מוחית / ידנית — מבחינת היחס בין הדומיננטיות הידנית לבין הדומיננטיות המוחית עולה כי ב-96%-99- מהמעדיפים יד ימין, מרכז הדבור שלהם הוא במוח השמאלי, ולאף אחד מהם אין מרכז דבור בשני חצאי הכדור המוחי, בעוד שאצל האיטרים רק בכ-30% מרכז הדבור הוא בצד הימני, בכ-15% המרכז הוא דו-צדדי, ובכ-60% המרכז המוחי הוא בצד שמאל.⁴³

שכיחות איטרים — עקב ההבדלים בהגדרת הדומיננטיות קיימים הבדלים בין החוקרים ביחס לשכיחות האיטרים באוכלוסייה הכללית. שכיחות זו נחשבת כ-1-2% מכלל האוכלוסייה, אם כי יש הסבורים שהשכיחות מגעת אפילו עד 30%.⁴⁴ אם בודקים את הידניות לפי הכתיבה, נמצא ששכיחות האיטרים הוא 5%-7.5%.⁴⁵

אחוז האיטרים בין היהודים בתקופת התנ"ך היה 2.7%, כפי שעולה מהחישוב של בני בנימין, שמנו 26,000 אנשים, ומתוכם היו 700 איטרים.⁴⁶

רוב החוקרים סבורים, שמאז ומעולם ובכל התרבויות היו רוב בני האדם ימניים, והאיטרים היו יוצאים מן הכלל.

סיבות לאיטרות — רוב החוקרים

al, *Ann Epidemiol* 7:167, 1997
[46] שופטים כ טו-טו. [47] שבת קג א.
[48] וראה עוד פרטי דינים בענייני איטר בס' איש איטר, לר' יהושע חיים גריסבאט, נד' תשמ"ו, על פי הגאון ר' חיים קנייבסקי.
[49] צפנת פענח, מהדורא תניינא דף נח. וראה

רקע מדעי. Milner B, *Adv Neurol*, [43] Vol. 8, 1975; Warrington EK and Pratt PTC, *Neuropsychol* 11:423, 1973 וראה
עוד בע' אלם, רקע מדעי. [44] Hardyck C and Petrinovich L, *Psychol Bull* 84:385, 1977. [45] וראה עוד — Stellman SD, et

שמאל⁵³. וכזה לכאורה אין הבדל בין איטר לכל אדם⁵⁴.

דינים אותם יש לבצע בימין, ולא נתפרש בפוסקים מה דינו של איטר.

נעילת מנעלים — יש לנעול נעל ימנית תחילה⁵⁵. בזה אף האיטר נוהג כן, כדרך כל העולם⁵⁶.

יש מי שכתב, שבכל מקום שהעניין נוגע להגדרת היד שבה עושים את המצווה, יעשה האיטר ביד שמאל שלו, שהיא כימין של העולם; ואם דנים מצד העקרון שכל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין, אין הבדל בין איטר לבין כל אדם, ותמיד צריך לפנות דרך ימין העולם⁵⁰.

בקשירת רצועות המנעל יש לקשור שמאל תחילה, לפי שעליה קושרים תפילין⁵⁷. ביחס לאיטר — יש אומרים, שיקשור בימינו, לפי שעליה הוא קושר את התפילין⁵⁸; יש אומרים, שיקשור ביד שמאל ככל אדם⁵⁹; ויש מי שכתב, שכיוון שהדבר הוא במחלוקת, לכן יכול כל איטר לעשות כרצונו⁶⁰.

יש מי שכתב, שבכל מקום שהמשמעות נוגעת רק ליחיד, הולכים לפיו; ואם הדבר נוגע לשאר אנשים, הולכים לפי הכלל⁵¹.

בנטילת ידיים — נוטל הכלי ביד ימין, ונותנו לשמאלו, ושופך על ימין⁶¹. דין זה שייך גם בנטילת ידיים שחרית וגם בנטילת ידיים לסעודה⁶². אף באיטר הולכים אחר ימין של כל אדם⁶³.

יש מי שכתב, שבעניינים שטעמם בגדר 'סוד ה' ליראיו', הולכים לפי ימין ושמאל של העולם, והאיטר שווה לכל אדם⁵².

בענייני אורח חיים

קינוח הצואה אסור ביד ימין, מפני שהתורה ניתנה בימין, ומפני שקושר בה

לבישת בגד — יש המקפידים ללבוש את הבגד כך שצד ימין יהיה על צד

ובשו"ת מנחת יצחק ח"י סי' א אות ב. [57] שבת סא א; טושו"ע או"ח ב ד-ה. [58] ארצות החיים סי' ד ס"י; מ"ב סי' ב סק"ו. [59] בכור שור שבת סא ב; עמודי השמים להריעב"ץ סדר לבישה אות ג. וראה בס' שיח הלכה סי' ב אות ד. [60] הליכות שלמה פ"ב ס"ב. [61] טושו"ע או"ח ד י, בשם הזוהר פ"י מקץ דקצ"ח ע"ב. [62] מעשה רב להגרא"א הל' ברכות השחר סע' ד. וראה עוד בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' לב; ילקוט יוסף ח"ג סי' קנט סק"ט. [63] פרמ"ג בא"א או"ח קנח סק"א; מ"ב ד סק"ב; ארצות החיים סי' ד סק"י; כף החיים או"ח סי' ד סק"ה. וראה עוד בשו"ת עולת יצחק

במפענח צפונות, פ"ו אות ג. וראה עוד בשו"ת שבט הלוי ח"ד סי' ו. [50] שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' קנא. [51] שו"ת צפנת פענח ח"א סי' טו. [52] שו"ת באר משה ח"ב סי' ג אות יא. וראה בקונטרס איש איטר בסוף מסכת תפילין להגר"ח קנייבסקי, שמצא שמונה כללים הנוגעים לאיטר. [53] ראה שו"ת שלמת חיים סי' ו. [54] דין זה לא נתפרש בפוסקים. [55] שבת סא א; טושו"ע או"ח ב ד-ה. [56] בכור שור שבת סא א, הובא בשע"ת שם. וראה בארצות החיים סי' ב סק"ד וסי' ד סק"ז. וראה הערת הגר"א נבנצאל בס' ביצחק יקרא למ"ב סי' ב סק"ו. וראה באריכות הערת הגר"י ווייס, בהסכמתו ל"ס שמירת הגוף והנפש, ח"א עמ' 3-5,

תפילין⁶⁴, ומפני שמושיטים בה לפה. האיטר יקנח ביד ימינו, שהיא כשמאל כל אדם⁶⁵.

תפילין של יד מניח האיטר על יד ימינו, שהיא כשמאל של כל אדם⁷³. ואם הניח על יד שמאלו, אף בדיעבד לא יצא⁷⁴. ואף שמצד הקבלה יש שכתבו שגם איטר גמור מניח תפילין על יד שמאל, אך הכלל הוא שלא משגיחים על דברי קבלה נגד הפוסקים⁷⁵, ולפיכך אין לצרף שיטה זו אפילו כסניף במצבי מחלוקת⁷⁶.

השולט בשתי ידיו באופן שווה, אין דינו כאיטר, ומניח תפילין על יד שמאלו ככל אדם⁷⁷. והיינו דווקא אם עושה כל המלאכות בשתי הידיים שווה בשווה, אבל אם קל לו יותר לעשות בשמאל, אף שיכול לעשות אותם גם בימין, לא נקרא שולט בשתי ידיו, והיד הקלה היא ימינו⁷⁸.

במרדכי, הלי' תפילין ובקרבן אורה מנחות, שם. וראה עוד בתו"ש שמות פי"ג אות רח. [74] שו"ת יביע אומר ח"ו סי' ב אות ה. [75] ראה דרכי משה או"ח סי' קמא. [76] שו"ת קובץ תשובות סי' ד; שו"ת או נדברו ח"ד סי' לג. אמנם ראה בשו"ת דברי יואל ח"א סי' ג, שאחרי שהניח על יד ימינו, יחזור ויניח על יד שמאל כדעת האר"י, ויהרהר הברכה במחשבה; ובשו"ת או נדברו שם, כתב שמי שרוצה להחמיר כנ"ל, יעשה כן הן בתפילין של רש"י והן בתפילין של ר"ת. וכיצד יעשה איטר הרוצה להניח תפילין של אינו איטר — ראה בשו"ת שבות יעקב ח"א סי' ג; באוה"ל סי' כו ס"ג; שו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' ג; ילקוט יוסף ח"א הלי' תפילין הערה כח. [77] מנחות לו א; רמב"ם תפילין ד ג; טושו"ע או"ח כו ו. [78] מ"ב שם סקכ"ז. וראה עוד בשו"ת שואל ומשיב מהדו"ת ח"ב סי' נח; שו"ת אבני צדק חאו"ח סי' ג; שו"ת בית שלמה חאו"ח סי' ב; דעת תורה או"ח כו ו; שו"ת שבט הלוי ח"ד סי'

בעניין גזיזת ציפורניים — יש שמשמע מהם שיגזזו של יד שמאל תחילה, ואחר כך של יד ימין⁶⁶; ויש שכתבו, שיגזזו קודם של ימין⁶⁷. ולכאורה, מכיוון שהדבר הוא במחלוקת, לכן יכול כל איטר לעשות כרצונו⁶⁸.

תפילין — הלכה למשה מסיני שבעניין שי"ן של תפילין בעור הבתים של ראש שעושים בימין המניח שלשה ראשים, ובשמאלו ארבעה ראשים⁶⁹, אף באיטר הולכים אחר רוב העולם⁷⁰.

סדר הנחת הפרשיות בבתים שבתפילין כפי שנקבע בש"ס ובפוסקים⁷¹ הוא גם

ח"א חאו"ח סי' א. [64] אבות דרבי נתן מ ט; ברכות סב א. וראה במהרש"א ח"א שם. וראה עוד בס' מצות ראייה או"ח סי' ג ס"י. [65] ט"ז או"ח סי' ג סק"ט; מג"א שם סק"ח. וראה בארצות החיים, בערוה"ש ובמ"ב ובאור הלכה שם — חילוקים שונים. וראה עוד במצות ראייה או"ח סי' ג. [66] רמ"א או"ח רס א. [67] תהל"ד שם; אשל אברהם (בוטשאטש) מהדו"ת סי' רס. וראה עוד בערוה"ש או"ח רס ו. [68] דין איטר בעניין זה לא נתבאר בפוסקים. [69] מנחות לה א; טושו"ע או"ח לב מב. [70] מג"א סי' לב סקנ"ח; א"ר שם אות סו; מ"ב שם סקקצ"ד. ובעניין הקשר של יו"ד בתפילין של יד באיטר — ראה בשו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' ג; שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' ג; מכתבו של הגרי"י קנייבסקי זצ"ל, הובא בס' זכרון אליהו על הלכות תפילין (דוד אריה מורגנשטרן ואליהו ראובן גיטמן, נד' תשמ"ט). עמ' תיד. [71] ראה מנחות לד א; טושו"ע או"ח לד א. [72] מ"ב שם סק"ב. [73] מנחות לו א; רמב"ם תפילין ד ג; טושו"ע או"ח כו ו. וראה

העושה מלאכה אחת בימין, ובמלאכות אחרות מעדיף את ידו השמאלית, אך יכול לעשותן גם בימין, אין דינו כאיטר⁷⁹.

בימין ועושה יתר המלאכות בשמאל, ובין אם המצב הפוך, מניח התפילין בשמאל כל אדם⁸⁴.

מי שעיקר כוחו בימין, אף על פי שמלאכות עדינות הצריכות אצבעות מוכרח לעשותן ביד שמאל, אין דינו כאיטר⁸⁰.

מכיוון שרבו הדעות בעניין זה – יש מי שכתב, שבזמן התפילה בבית כנסת יניח התפילין על יד ימינו, ולאחר התפילה יניח בביתו שנית על יד שמאל כל אדם, ויקרא עוד פעם קריאת שמע, ויכוון שבאם לא יצא, אז מכוון לצאת ידי קריאת שמע ותפילין, ואם כבר יצא יהיה כקורא בתורה⁸⁵. ואמנם יש הסבורים, שבמצבים שונים יש להניח תפילין על שתי ידי⁸⁶, אלא שיש שכתבו שיניח התפילין-של-יד בבת-אחת על שתי ידיו; יש שכתבו שיניח דווקא בזה אחר זה; ויש שכתבו, שיניח בבית הכנסת באופן אחד, ויחזור ויניח בבית באופן אחר⁸⁷. ומכל מקום, יש לברך רק בהנחה הראשונה, ולכווין גם על ההנחה השנייה, ואין לברך פעם שנייה⁸⁸. ויש מי שכתב, שאף שרבו הדעות בעניין זה לא מצינו שיצריכו איטר חלקי כזה להניח שני זוגות תפילין, שהוא טרחה

הכותב ביד ימינו, ועושה כל המלאכות האחרות בשמאלו או להיפך – נחלקו הפוסקים בהגדרתו לעניין הנחת תפילין. יש הסבורים, שהולכים לפי רוב מעשיו, ואין הדבר תלוי בכתיבה כלל⁸¹; יש הסבורים, שהכל הולך אחר הכתיבה, והיד שבה הוא כותב היא תמיד הימין שלו⁸²; יש הסבורים, שאם כותב בימין, אף שעושה שאר מלאכות בשמאל, יניח תפילין בשמאל כל אדם בשביל הכתיבה, אבל כשכותב בשמאל אינו משנה בשביל הכתיבה, אלא מניח בשמאל כל אדם בשביל שאר המלאכות⁸³; ויש הסבורים, שדינו כשולט בשתי ידיו, ולכן בין שכותב

ו. [79] מ"ב שם בבה"ל, ד"ה והכי נהוג. [80] שו"ת צמח צדק החדש חאו"ח סי' ה. ועי' ערוה"ש או"ח כו יז. [81] ס' התרומה סי' רה; רא"ש הל' תפילין סי' יח; מרדכי הל' תפילין; טוש"ע או"ח כו ו, בשם י"א. וכן הכרעת הגר"א שם. [82] טור, בשם ה"ר יחיאל מפריז; ב"י, בשם הג' סמ"ק והגמ"י; שו"ע שם, בשם י"א; רמ"א שם, וכתב 'והכי נהוג'. וראה עוד בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' יא ענף א; שו"ת יביע אומר ח"ו חאו"ח סי' ב; שו"ת אור לציון ח"ב פ"ג ס"ג. [83] ב"ח או"ח סי' רז; ארצות החיים, שם. [84] פסקי התוס' מנחות סי' קכד; מרדכי הל' תפילין, בשם הר"פ. וראה בתוס' מנחות לו א ד"ה מדה, שנסתפקו בשאלה זו. וראה באריכות בשו"ת צ"צ החדש סי' ד, ה, יב; שו"ת

אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' יא; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' ד אות ג; שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' ב. [85] שו"ת אור לציון ח"ב פ"ג ס"ג, והוא על פי מה שכתב בבן איש חי, חיי שרה, אות ז; שו"ת יביע אומר ח"ו חאו"ח סי' ב אות ו. [86] ראה שע"ת או"ח סי' כו סק"א; שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' רמ; שו"ת דברי יואל ח"א סי' ג; שו"ת מנחת יצחק ח"ג סי' ג; שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' ד אות ה. [87] ראה כל אלו בפוסקים שבהע' קודמת. וראה עוד בבן איש חי פר' חיי שרה אות ז; מאסף לכל המחנות סי' כו סוסק"מ; הליכות שלמה ח"א פ"ד אות יב; שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' מא. [88] ס' שערי הלכה ומנהג ח"א סי' כג; שו"ת מנחת שלמה ח"ב

העיקרי ביד השמאלית, יניח תפילין בברכה בבית הכנסת על ידו הימנית, ויחזור ויניח תפילין בביתו ללא ברכה על היד השמאלית הקטועה בחלקה, ואם במשך הזמן ירגיש שהיד הימנית חזקה יותר, יניח תפילין בברכה בבית הכנסת על היד השמאלית, ויחזור ויניח תפילין בביתו ללא ברכה על היד הימנית⁹³; ויש מי שכתב, שבכל מקרה יניח תפילין על ידו השמאלית הקטועה בלבד⁹⁴.

נוהגים לחלוץ תפילין של ראש ביד שמאל⁹⁵. אם הוא איטר, הרי הוא חולץ בימינו, כדי שלא יחלוץ התפילין במהירות⁹⁶.

נוהגים להניח תפילין של ראש בשקית-התפילין לצד ימין, ושל יד לצד שמאל⁹⁷. ולכאורה דין זה נכון גם באיטר, שכן גם הוא חייב להניח של יד תחילה⁹⁸.

קריאת שמע — בזמן קריאת שמע מצווה לאחוז הציצית ביד שמאל כנגד לבו⁹⁹. ומסתבר שאיטר ינהג ככל העולם, שכן גם אצלו לבו בצד שמאל¹⁰⁰.

נוהגים ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון של שמע, והכוונה שיד ימין

רבה ולא מסתבר כלל⁸⁹.

איטר-יד העושה כל מלאכתו ביד שמאל, אלא שהרגיל עצמו לכתוב בימין — יש מי שכתב, שכל עוד הכתיבה ביד שמאל נוחה לו יותר, בוודאי דינו כאיטר גמור. ואף אם לאחר שהרגיל עצמו לגמרי, יניח תפילין כשנעשה בר-מצווה ביד שמאל ככל אדם, וכשיגדל, אם ירצה להחמיר על עצמו, יניח תפילין של יד גם על יד ימין. ואף אם בכתב אשורי הוא שולט בשתי ידיו בשווה, מכל מקום אם עיקר כתיבתו היא בכתב לעז, ורגיל לכתוב בשמאל, וגם נוח לו יותר בכך, נכון הדבר שיניח בשמאל שלו, שהיא ימין כל אדם⁹⁰; ויש מי שכתבו, שבכל מקרה יניח רק על יד ימין של כל אדם⁹¹.

איטר שהיה רגיל להניח תפילין על ידו הימנית, יכול להרגיל עצמו לעשות מלאכות בימין כדי שיניח תפילין בשמאל ככל אדם⁹².

איטר שנקטעה ידו השמאלית עד המרפק — יש מי שכתב, שמכיוון שעדיין כוחו המקורי ביד השמאלית, אך מאידך מתחזקת והולכת היד הימנית בגלל הקטיעה, לפיכך כל עוד מרגיש את כוחו

ח"א סי' ג; שו"ת מנחת יצחק ח"י סי' א סק"א; שו"ת להורות נתן ח"ד סי' ב; עשה לך רב ח"ו סי' ד. [93] שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' ד אות ה. וראה בשו"ת צמח צדק החדש חאו"ח סי' ה. [94] שו"ת קובץ תשובות ח"ג סי' א. [95] של"ה, הובא במ"ב סי' כח סק"ו. [96] מ"ב שם. [97] ערוה"ש או"ח סוסי' כח. [98] ולא נתפרש דין זה בפוסקים. [99] טושו"ע או"ח כד ב. [100] ולא נתבאר עניין זה במפורש בפוסקים.

סי' ד אות ה. [89] שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' יא. [90] הליכות שלמה ח"א פ"ד סי' והע' יב. [91] שו"ת ברכת רצ"ה סי' מז; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' ב; שו"ת קובץ תשובות סי' ד. וראה עוד בשו"ת דברי יואל סי' ג; שו"ת תשובות והנהגות ח"ב סי' כ. [92] שו"ת האלף לך שלמה חאו"ח סי' יא; שו"ת דברי מלביאל ח"ה סי' רלז. וראה עוד בשו"ת יביע אומר ח"ב חאה"ע"ז סי' כ אות' ב-ו; שו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ג סי' ב; שו"ת דברי יואל

השמאלית¹¹¹, ולא נתבאר הדין בכהן אטר.

יתן על עיניו¹⁰¹. ואף אטר יתן יד ימין של כל אדם על עיניו¹⁰².

בנשיאת כפים, כשמחזירים הכהנים פניהם, לא יחזירו אלא דרך ימין¹¹². גם באטר הולכים בזה לפי ימין כל העולם¹¹³.

שמונה עשרה — בתפילת שמונה עשרה מניח ידיו על לבו כשהן כפותות, היינו היד הימנית על היד השמאלית¹⁰³. ומסתבר שאף האטר ינהג כך כדרך כל העולם¹⁰⁴.

נפילת אפים בשחרית — נוהגים ליפול על יד ימין, מפני שבשמאל מניח תפילין¹¹⁴. האטר יפול על שמאלו, מפני שמניח תפילין בימיו¹¹⁵.

הוצאה והכנסה של ספר תורה — המוציא ספר תורה יוציאו בזרוע ימין, ונותנו לשליח צבור בימין¹¹⁶. אם המוציא הוא אטר, מוציא בשמאל שהוא ימין שלו¹¹⁷. ביחס לש"ץ אטר — יש מי שכתב, שיחזיקנה בשמאלו, שהיא כימין כל אדם¹¹⁸; ויש מי שכתב, שעדיף שהש"ץ יקח הספר בימיו גם אם הוא אטר, אלא אם כן ידו הימנית חלשה ויש חשש שיפול, שאז יקח בשמאלו¹¹⁹; ויש מי שכתב, שאין לשנות אצל הש"ץ, אלא

לאחר תפילת שמונה עשרה פוסע לאחור ועוקר רגל שמאל תחילה¹⁰⁵. ביחס לאטר — יש מי שכתבו, שעוקר את ימיו תחילה, שהיא שמאל כל אדם¹⁰⁶; ויש מי שכתבו, שאין בדין זה חילוק בין אטר לשאינו אטר¹⁰⁷. בגמר התפילה פוסע שלוש פסיעות לאחוריו, וכשהוא כורע נותן שלום משמאל עצמו, ואחר כך מימין עצמו¹⁰⁸. והטעם, שהמתפלל רואה עצמו כאלו שכונה מול פניו, ושמאל האדם הוא צד ימיו של הקב"ה¹⁰⁹. לפי זה נראה שאין להבדיל בין אטר לשאינו אטר¹¹⁰.

בנשיאת כפים — צריך הכהן להגביה את ידו הימנית קצת למעלה מן

קכח יז. [113] פרמ"ג במשבצות זהב שם סקי"א. וראה בשו"ת פני מבין חאו"ח סי' כח. [114] רמ"א או"ח קלא א. וראה בטור ונושאי כליו שם, טעמים ודעות אחרים, וראה בדרכי משה שם אות א. אמנם דעת הגר"א, שנפילת אפיים גם בשחרית על יד שמאל — באורי הגר"א או"ח סי' קלא סק"ה. [115] פרמ"ג או"ח סי' קלא משבצות סק"ב. ועיי"ש שנסתפק בנפילת אפים במנחה. [116] מס' סופרים ג י; רמ"א או"ח קלד ב. וראה באלוה רבה סי' קלד סק"ד, ובבאור הגר"א שם סק"ו. [117] שערי אפרים, שם. [118] פרמ"ג בא"א סי' קלד סק"ה. [119] שערי אפרים, שם. וראה עוד בפרמ"ג משבצות זהב סי' קמא סק"ג.

[101] טוש"ע או"ח סא ה; מ"ב שם סקי"ז. [102] שו"ת באר משה ח"ב סי' ה אות ז. [103] רמב"ם תפילה ה ד. [104] ולא נתבאר דין זה בפוסקים. [105] הגהמ"י תפלה ה י, בשם מדרש שוחר טוב; שו"ע או"ח קכג ג. [106] מג"א סי' קכג סקי", וכן משמע מחיי"א ושו"ע הרב, שם; קיצשו"ע יח יב. [107] מ"ב בבאוד"ל סי' קכג ס"ג; ערוה"ש או"ח קכג ז. [108] יומא נג ב; רמב"ם תפלה ה י; טוש"ע או"ח קכג א. וראה בשו"ת אגרות משה חאו"ח ח"ד סי' קכב אות ב. [109] מ"ב שם סקי"ד. [110] ראה בשו"ת באר משה ח"ב סי' ג אות ט. [111] הגהות מיימוניות תפילה יד ג. [112] רמב"ם נשיאת כפים יד יג; טוש"ע או"ח

תמיד תהיה נתינת ספר התורה בימין¹²⁰.

או בימינו שהוא שמאל כל אדם¹²⁶.

כשמוליכים את ספר התורה מהיכל לבימה, וכשמחזירים אותו מהבימה להיכל, מוליכים אותו דרך ימין, משום כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין¹²¹. ולפיכך, אין הבדל בזה בין איטר לבין מי שאינו איטר.

כוס של ברכת המזון יש לאחוז בימין¹²⁷. האיטר – יש שכתבו, שיאחז את הכוס ביד שמאלו, שהיא כימין כל אדם¹²⁸; יש שכתבו, שגם איטר יקח בימין כל אדם¹²⁹; ויש מי שכתב, שמאחר והדבר שנוי במחלוקת, יכול לעשות כרצונו, אבל טוב שיאחז הכוס ביד ימין¹³⁰.

עלייה לתורה וקריאה בתורה – העולה לבימה לקריאת התורה והיורד משם, אם שתי הדרכים שוות, עולה בפתח שהוא לו בדרך ימין, ויורד בפתח שכנגדו, משום כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין¹²². ולפיכך, אין הבדל בזה בין איטר לבין מי שאינו איטר¹²³.

ואם הוא רב הקהילה, או גדול הציבור, כשהוא מברך בפני רבים בכל מקרה יאחז כוס של ברכה ביד ימין ככל אדם¹³¹.

העולה לתורה – יש סבורים, שיברך ברכת התורה כשהספר פתוח, ויהפוך פניו לצד שמאל, שהוא ימינו של הקב"ה¹²⁴. ומסתבר שהוא-הדין באיטר.

שבת – הכותב בשבת חייב מן התורה כשכותב כדרך הכתיבה שלו, ולכן האיטר חייב דווקא אם כתב בשמאלו¹³².

בברכת הנהנים – מצווה לאחוז את הדבר שמברך עליו ביד ימין¹²⁵. באיטר נחלקו האחרונים אם אוחז בימין כל אדם,

הסיבה בליל הסדר צריכה להיות על שמאלו¹³³. יש הסבורים, שאף איטר מיסב על שמאלו, כדרך רוב בני האדם, שלא יקדים קנה לושט, שהוא בצד ימין¹³⁴; ויש הסבורים, שהאיטר יסב על ימינו, מפני שהוא זקוק להשתמש ביד שמאלו

[120] מ"ב סי' רפב סק"א. [121] ב"י או"ח סי' קכח. ומחלוקת האחרונים אם דוקא כשהדרכים שוות או שתמיד מוליכים דרך ימין – ראה מג"א סי' קמא סק"ז; פרמ"ג שם; מ"ב שם סקב"ה; מחצית השקל, שם. [122] ב"י או"ח סי' קמא; טוש"ע קמא ז. [123] שו"ת באר משה ח"ב סי' ג אות טו. [124] רמ"א או"ח קלט י; מג"א שם סק"ח. [125] ברכות מג ב; טוש"ע או"ח רו ד. וראה בבן איש חי שנה א' פר' בלק אות ד, בשם ס' חסידים, שאם מושיטין לו ספר צריך שיקחנו ביד ימין. [126] פרמ"ג בא"א סי' רו סק"ו; חי' רע"א או"ח רו ד; מ"ב שם; כף החיים סי' רו סק"א; שו"ת דברי מרדכי סי' טו. [127] ברכות

נא א; טוש"ע או"ח קפג ד. [128] שבלי הלקט ערוגה קנו; טוש"ע או"ח קפג ה. וראה במג"א ובמ"ב, שם. [129] כף החיים שם סקב"ט, על פי הזוהר. וראה עוד בשד"ח מע' ברכות סי' א כלל כה; ילקוט יוסף ח"ג סי' קפב ס"ד. [130] שו"ת אור לציון ח"ב פ"כ סי'. [131] הגרש"ז אייעראבך, הובאו דבריו בס' הליכות שלמה על מועדי השנה תשרי-אדר פי"א הע' 96. [132] שבת קג א; רמב"ם שבת יא יד; מ"ב סי' שמ סקב"ב אות ז. [133] פסחים קח א; טוש"ע או"ח תעב ג. [134] שו"ת תרומת הדשן סי' קלד; טור או"ח סי' תעב, בשיטת רש"י; רמ"א או"ח תעב ג; שו"ע הרב או"ח, שם;

לאכילה¹³⁵.

ההדס קושרים ללולב מימין והערכה משמאל¹⁴⁵. באיטר – יש הסבורים, שיעשה כשאר בני אדם¹⁴⁶; ויש מי שסבור, שהאיטר יהפוך סדר הקשירה כימין ושמאל שלו¹⁴⁷.

תקיעת שופר – נוהגים לתקוע בצד ימין של הפה¹³⁶, לפי שבשמאל התפילין של יד מגינות¹³⁷. האיטר יתקע בצד שמאלו¹³⁸. ויש מי שכתבו, שאין הבל בדין זה בין איטר לאינו איטר¹³⁹.

בנענועי הלולב יקיף דרך ימין בנענועו¹⁴⁸, ואין חילוק בדין זה בין איטר לאינו איטר¹⁴⁹.

ארבעת המינים – לוקחים את הלולב בימין, ואת האתרוג בשמאל¹⁴⁰. באיטר נחלקו הפוסקים: יש הסבורים, שגם האיטר נוטל כלל אדם, לפי שאין סדר זה אלא משום חשיבות בלבד, ולכן הולכים בזה אחר רוב בני אדם¹⁴¹; ויש הסבורים, שהאיטר יקח את הלולב בשמאלו, ואת האתרוג בימינו¹⁴². ואם נטל האיטר להיפך ממה שקבעו הפוסקים – יש מי שכתב, שחזור ונוטלם בלא ברכה¹⁴³; ויש מי שכתב, שבדיעבד אין בכך כלום¹⁴⁴.

ואם הוא רב קהילה, או גדול הציבור, בכל מקרה ינהג בבית הכנסת ככל אדם, היינו יטול הלולב ביד ימינו והאתרוג ביד שמאלו¹⁵⁰.

הושענא רבה – מנהג כל ישראל להקיף כל ההקפות בהושענא רבה דרך ימין¹⁵¹. הטעם הוא משום כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין. ולפיכך אין

ס' ב אות ה. [145] מג"א ס' תרנא סק"ד, בשם השל"ה. [146] פרמ"ג בא"א שם סק"ד; מ"ב שם סק"ב. [147] בכורי יעקב, שם סק"ט. [148] טושו"ע או"ח תרנא י, בשם המהר"ל. וראה במ"ב שם סקמ"ז, שכן הוא המנהג הפשוט במדינתנו. וכתב המ"ב: 'זהטעם דהחכמים הזהירו אותנו שתמיד תקח את הדרך שהוא בימין שלך, במקום שיש ימין ושמאל לפניך תבחר את הימין שלך'. וראה בשע"ת שם סק"כ, מנהגים אחרים. [149] מג"א ס' תרנא סקכ"א; מ"ב שם סקמ"ז; בכורי יעקב שם סקל"ז. [150] הגרש"ז אויערבאך, הובאו דבריו בס' הליכות שלמה על מועדי השנה תשרי-אדר, פי"א סט"ז. טעמו: כל דבר שעושה בפני הרבים המביטים אחריו והמתבוננים במעשיו, יש לנהוג בזה כרובא דעלמא, מפני כבוד הציבור. [151] ס' המנהיג, לולב, ס' מד; שו"ע או"ח תרס א. וראה באנציקלופדיה תלמודית, ע' הושענא רבה, עמ'

ערוה"ש, שם. [135] שבלי הלקט, ס' ריח; שו"ת הרדב"ז ח"ג ס' תקפד; סידור הגריעב"ץ. וראה בחזון עובדיה, ח"א כרך א ס' טו. [136] רמ"א או"ח תקפה ב. [137] מג"א שם סק"ד, בשם הגמ"י. וראה שם טעמים נוספים. [138] מג"א שם; באה"ט שם סק"ד; מטה אפרים שם; הליכות שלמה ח"ב פ"ב ס"ה. [139] ערוה"ש או"ח תקפה ו; שער הציון שם סק"ח, בשם חמד משה. [140] סוכה לו ב; טושו"ע או"ח תרנא ב. [141] בעל העיטור; טושו"ע שם ג. וראה בב"י ובהגהות הגר"א שם, ובשו"ת שואל ומשיב מהד' תנינא ח"ג ס' קכג. [142] ס' המכתם סוכה לו ב ד"ה לולב; שו"ת הרשב"א ח"א ס' אלף קכ; רא"ש סוכה פ"ג ס' כה; רבנו ירוחם נתיב שמיני, ח"ד; רמ"א או"ח תרנא ג, וכתב: 'וכן נהגו וכן עקר'. וכן פסק בקישו"ע קלז ב. [143] קישו"ע שם. וראה בבאה"ט שם סק"ט. [144] שו"ת יביע אומר ח"ו

הבדל בדין זה בין איטר למי שאינו איטר¹⁵².

כתיבת סת"ם — כתיבת ספר תורה, תפילין ומזוזות צריכה להיות בימי¹⁶⁰. האיטר צריך לכתוב בשמאלו, שהיא כימין של רוב בני האדם¹⁶¹. יש מי שכתב, שאין ראוי למנות איטר כלל לכתוב סת"ם¹⁶²; יש מי שכתב, שיחידי סגולה המתנהגים על פי הקבלה, נכון שיחמירו על עצמם שלא יניחו תפילין הנכתבים על ידי סופר איטר¹⁶³, אך חומרה זו היא דווקא בתפילין ולא בספר תורה ובמזוזות¹⁶⁴; ויש מי שכתב, שאיטר יכול לכתוב סת"ם אף לכתחילה¹⁶⁵. ומכל מקום, אם איטר כתב בימינו — פסול, מפני שאין דרך כתיבה בכך¹⁶⁶. אמנם יש מי שמשמע ממנו, שבדיעבד הסת"ם כשרים¹⁶⁷.

אדם שכותב בשמאל, ושאר מלאכות עושה בימין, או להיפך, לא יכתוב כלל סת"ם¹⁶⁸.

דרך ארץ — שלושה שהיו הולכים

חנוכה — נר חנוכה מצווה להניחו בפתח משמאל, כדי שתהיה מזוזה מימין, ויהא מוקף במצוות¹⁵³. לא היתה מזוזה לפתחו — יש הסבורים, שמניח הנר בימין הפתח¹⁵⁴; ויש הסבורים, שלעולם מדליק בשמאל¹⁵⁵.

מחלוקת הפוסקים מאיזה צד מתחיל להדליק את נרות חנוכה, ולאיזה צד יפנה בכל לילה, ולא נתבאר אם יש הבדל בין איטר לשאינו איטר¹⁵⁶.

בענייני יורה דעה

שוחט איטר ישחוט ביד שמאל, שהיא כימין כל אדם¹⁵⁷.

המזוזה נקבעת בימין הנכנס¹⁵⁸. גם האיטר אינו משנה מיקום המזוזה בביתו, ואפילו כל בני הבית איטרים, יקבעו

תקבט-תקל, דעות אחרות. [152] ולא נתבאר דין זה במפורש בפוסקים. [153] שבת כא ב; רמב"ם חנוכה ד ז; טוש"ע או"ח תרעא ז. [154] ראבי"ה סי' תתמג; הגהמ"ד ד ז; ר"ן, שבת שם; שו"ע שם. ומספר טעמים נאמרו: שהימין עדיפה לכבוד המצוה (הגמ"י ור"ן), או משום כל פנות וכו' (ב"ח, שם). [155] אר"ח אות ג; כלבו סי' מד. והטעם משום לא פלוג (העמק שאלה, שאילתא כא אות כב). [156] ראה כל השיטות בכיווני הדלקת נרות חנוכה באנציקלופדיה תלמודית, ע' חנוכה, עמ' רפז-רפט. [157] שו"ת בית שערים חו"ד סי' כב. וראה בשו"ת חבצלת השרון מהדו"ת סי' יט-כ. [158] מנחות לד א; רמב"ם תפילין ו יב; טוש"ע יו"ד רפט ב. [159] מרדכי הלכות קטנות סי' תתקסב; ב"י ובי"ח, יו"ד סי' רפט; ש"ך יו"ד סי' רפט סק"ה.

וראה שאילת שלום על השאילתות פ' עקב אות קמ; שו"ת באר משה ח"ב סי' ב. [160] מנחות לו א; טוש"ע או"ח לב ה. [161] סה"ת סי' רה; ב"י או"ח סי' לב; שו"ע או"ח שם. [162] פרמ"ג או"ח א"א סי' לב. [163] ילקוט יוסף ח"א הל' תפילין סע' כז. [164] שו"ת רב פעלים ח"ב סי' ט; עשה לך רב ח"ה סי' כד. וראה גם בשו"ת אור לציון ח"ב פ"ג ס"ג; שו"ת עולת יצחק ח"ב סי' כ. [165] שו"ת מנחת יצחק ח"י סי' ד, בשם אחרונים. [166] סה"ת, שם; מג"א שם סק"ה; ש"ך יו"ד סי' רעא סק"ב. וראה ישועות יעקב או"ח סי' לב סק"ו. [167] ראה אנציקלופדיה תלמודית, ע' איטר, עמ' תעח, בדעת המהר"ם ב"ב בתשו' חדשות סי' תיט. וראה עוד בשו"ת רב פעלים ח"ב סי' ט. [168] פרמ"ג או"ח סי' לב בא"א סק"ה; ערוה"ש או"ח לב טו.

בדרך, הרב באמצע, גדול מימינו, וקטן משמאלו¹⁶⁹. בדין זה אין הבדל בין איטר לבין מי שאינו איטר¹⁷⁰.

בענייני אבן העזר

חתן וכלה — מתחת לחופה מעמידים את הכלה לימין החתן¹⁷¹. בדין זה אין הבדל בין איטר לבין מי שאינו איטר¹⁷².

נתינת הטבעת של החתן לכלה — נותן בימינו על אצבעה הימנית¹⁷³.

מום באשה — יש מי שהסתפק אם איטרת יד או איטרת רגל נחשב כמום באשה¹⁷⁴.

גט צריך לכתוב לכתחילה בימינו, והאיטר צריך לכתוב בשמאלו¹⁷⁵.

נתינת הגט צריך להיות ביד ימין¹⁷⁶, והאיטר יתן ביד שמאל¹⁷⁷.

חליצה — יבמה חייבת להתיר הקשר ולחלוץ הסנדל בימינה¹⁷⁸. אם היא איטרת,

חולצת בשמאלה, שהיא כימין כל אדם¹⁷⁹, ולא מחמירים שתחלוץ פעמיים¹⁸⁰.

חליצת הנעל של יבם צריכה להיות מרגלו הימנית. באיטר נחלקו הפוסקים — יש הסבורים, שאף אצלו חולצים מרגל ימין של כל אדם, שלדעתם הקפידה התורה על ימין כל אדם, ולא על ימין שלו¹⁸¹; יש הסבורים, שחולץ מרגל שמאל שהוא ימינו, כדינו בהנחת תפילין¹⁸²; יש הסבורים, שחולץ משתי רגליו, לפי שהדבר ספק היכן ימין שלו, אם הולכים אחריו או אחרי רוב בני אדם¹⁸³. ובשיטה זו יש מי שכתב, שתחלוץ בשתי הרגלים בבת אחת¹⁸⁴, ויש מי שכתב, שתחלוץ בשתייהן בזה אחר זה¹⁸⁵; יש הסבורים, שאין האיטר חולץ כלל ועיקר, כשם שכהן פסול לעבודה, מפני שאין לו ימין¹⁸⁶; ויש מי שחילק בין איטר מלידה שהוא כשר לחליצה ברגל שמאל, שהיא רגלו הימנית, לבין מי שנעשה איטר, שהוא פסול לחליצה¹⁸⁷.

באופן עקרוני, איטר רגל הוא כל מי

אבה"ע סי' קסט אות טו; רמ"א אה"ע קסט כד. [180] ב"ש סי' קסט סקכ"ד; סדר חליצה אות נד. [181] סמ"ג עשין נב; סמ"ק וסה"ת, הובאו בב"י, שם. [182] טור אבה"ע סי' קסט. וראה רשב"א חולין ר"פ גיד הנשה. [183] ר"ן ומרדכי חולין ר"פ גיד הנשה; שו"ע אה"ע קסט כה, וכן הכריע הרמ"א. [184] ב"י שם. [185] מהרש"ל, הובאו דבריו בב"ח שם. [186] רמב"ן, יבמות קד א. וראה רשב"א חולין צב ב; שו"ע שם. [187] שו"ת נובי"ת חאבה"ע"ז סי' קנה. וראה בשו"ת קול מבשר ח"א סוסי' יב. וראה באריכות בדין איטר לחליצה בשו"ת חת"ס חאה"ע ח"ב סי' עא וסי' צא; סדר חליצה טע' כו-כו; שו"ת מנחת

[169] יומא לו א; רמב"ם תלמוד תורה ו ה; טושו"ע יו"ד רמב יז. [170] שו"ת באר משה ח"ב סי' ב. [171] רוקח סי' שנג; באה"ט אבה"ע סי' סא סק"ז. [172] שו"ת באר משה שם. [173] באה"ט אה"ע רסי' כז. וראה בשו"ת באר משה ח"ב סוסי' ב, כיצד ינהגו האיטרים. [174] ראה אוצה"פ סי' לט סקט"ז אות ד. [175] ד"מ אבה"ע סי' קכג אות א, ורמ"א שם. ועיי"ש בב"ש ובח"מ. [176] טושו"ע אה"ע קמא מה. [177] שו"ת באר משה ח"ב סי' ב. [178] ירושלמי יבמות יב א; תוס' יבמות קה א ד"ה מי. וראה בב"י אבה"ע סי' קסט, ובמ"מ יבום וחליצה ד ו. [179] מרדכי, הובא בדרישה

שעוקר ראשונה את רגלו השמאלית¹⁸⁸; ויש הסבורים, שאין איטר רגל אלא אם הוא צועד בשמאל וגורר את ימינו אחריה ומעמידה על אותו מקום של השמאל, כך שלעולם אין הימין נמצאת לפני השמאל¹⁸⁹. ויש להעיר, שצירור זה מתאים לשיתוק חלקי של פלג הגוף הימני, ולא לאיטרות במובן המקובל.

בדין דייני חליצה – יש מי שכתב, שאיטר איננו פסול כדיין¹⁹⁷, ויש מי שפקפק בכך¹⁹⁸.

בעניינים עתידיים

עבודה במקדש – כהן איטר פסול לעבודה במקדש, בין אם הוא איטר יד או איטר רגל¹⁹⁹. וטעם הפסול באיטר רגל הוא משום שאין דרך שירות בכך²⁰⁰.

יש מי שכתב, שטעם הפסול של כהן איטר הוא משום שהוא אחד ממומי הכהנים²⁰¹; ויש מי שכתב שהטעם הוא מפני שאין לו ימין, ועבודת הכהן צריכה להיות בימין²⁰², שכן עבודות הקרבנות של

השולט בשתי רגליו אינו איטר¹⁹⁰. וכן העוקר רגלו השמאלית תחילה רק בזמן שפונה שמאלה אינו איטר, שדרך בני אדם לעקור הרגל הקרובה לצד שהוא פונה¹⁹¹.

יש מי שכתב, בעניין חיילים שהורגלו לעקור תחילה רגל שמאל כדרך אנשי הצבא, אך כל כוחם ברגל ימין, שיחלצו בשתי הרגליים¹⁹²; יש מי שכתב, שאם הרגיל עצמו, דינו כאיטר מלידה לכל דבר¹⁹³; יש מי שכתבו, שהרגיל עצמו לא משנה כלל, ונשאר כדינו¹⁹⁴; יש מי שכתב, שאם הדבר ברור שהוא ימני, אלא שהורגל על ידי הצבא לעקור תחילה רגל שמאל,

[195] שו"ת הרב"ז סי' סד, ובהגהת בן המחבר שם. [196] שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' לה. וראה עוד בנידון שו"ת בית שלמה חאה"ע סי' קנ; שו"ת רבי שאול משה סי' א. וראה בנשמת אברהם חאה"ע סי' קסט אות ג, שהגרשו"ז אויערבאך נסתפק בשאלה זו, ופלא שלא הביא כל הדעות הנ"ל. [197] שו"ת חת"ס חאה"ע"ז ח"ב סוסי' צג. [198] שו"ת קול מבשר ח"א סוסי' יב. [199] בכורות מה ב. [200] רש"י בכורות שם. וראה בשו"ת באר משה ח"ב סי' ב. [201] רמב"ם ביאת המקדש ח יא. [202] רש"י בכורות, שם. וראה עוד בחי' הרמב"ן יבמות קד א, ורשב"א חולין צב ב. וראה שו"ת חת"ס חאה"ע"ז ח"ב סוסי' צג; חזו"א מס' בכורות סי' כו סקי"ג; שו"ת קול מבשר ח"א סוסי' יב.

יצחק ח"א סי' לה, ושם ח"י סי' קלט; שו"ת יביע אומר ח"ה חאה"ע"ז סי' יח. [188] רש"י בכורות מה ב ד"ה איטר. וראה יומא יא ב, שדרך בני אדם לעקור רגל ימין ראשונה. [189] שו"ת רעק"א מהדו"ת סי' מג; שו"ת חת"ס חאה"ע ח"ב סי' צא. וכתב שם, שאין לעשות מעשה לפי זה, אבל יש לצרף להיתר במקום ספק ספקא. וראה בשו"ת בית שלמה (סקאלא) סי' קמח. [190] מרדכי יבמות פי"ב; טושו"ע אבה"ע סי' קסט כד. [191] פחד יצחק ע' איטר (א). וראה בב"י אבה"ע סי' קסט, ובזכור לאברהם אה"ע ע' חליצה אות יב. [192] שו"ת חבצלת השרון ח"ב חאה"ע"ז סי' פא. [193] שו"ת רעק"א מהדו"ת סי' סא. [194] שו"ת צפנת פענח ח"א סי' סו; שו"ת יביע אומר ח"ב חאה"ע"ז סי' כ.

קבלה הולכה וזריקה פסולות בשמאל²⁰³.

רציעת אוזן העבד צריכה להיות בימין כל אדם, גם בעבד איטר²¹¹.

מצורע – מתן דם על אוזן, יד ורגל של מצורע הוא בצד ימין²⁰⁴. מאחר שבפירוש כתבה תורה 'הימנית', ממילא הדין הוא ימין דווקא, ואפילו באיטר²⁰⁵. ויש מי שכתב, שבמצורע יתן על שני הצדדים²⁰⁶.

אִידִס

א. הגדרת המושג

מחלת הכשל החיסוני הנרכש¹, או בראשי תיבות אידס (על פי השם הלועזי), נגרמת על ידי נגיף, אשר תוקף את התאים האחראיים למערכת החיסונית, והפגיעה הנרכשת במערכת החיסון גורמת לחשיפת החולה לזיהומים רבים וקשים, וכן להופעת מחלות ממאירות, ופגיעות נוספות במערכות רבות של הגוף.

מחלה האידס נתגלתה לראשונה בעולם המערבי בשנת 1981, ומאז הפכה למגיפה כלל-עולמית בממדים אדירים. מדובר במחלה חדשה בתרבות האנושית המתקדמת, אשר זורעת פחד ובהלה על כל האנושות.

במשך התקופה הקצרה של המגיפה המודרנית הזו נכתבו עשרות ספרים ואלפי מאמרים המתייחסים למחלה זו מבחינה

עליה למזבח וכניסה להר-הבית – חז"ל קבעו כלל, שכל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין²⁰⁷. על כן, כל העולים למזבח עולים דרך ימין, ומקיפים ויורדים דרך שמאל, חוץ מן העולה לאחד משלשה דברים²⁰⁸. והנה בדיני קרבנות וזריקת הדם, שכשר רק בכהנים, ממילא פסולים האיטרים כמבואר לעיל. אך דין פניה לימין היא גם בהלכות אחרות, ובהם יש לומר שאין הבדל בין איטר לבין מי שאינו איטר²⁰⁹.

כל הנכנסים להר הבית נכנסים דרך ימין, ואפילו אם אותו מקום שהוא צריך לילך לשם, אם הוא פונה לשמאלו יהיה קרוב אליו, אינו רשאי לפנות לשמאלו, אלא יפנה דרך ימין²¹⁰, והוא-הדין באיטר.

זבחים סג ב; רמב"ם מעשה הקרבנות ז יא. [209] דין זה לא נתבאר במפורש בפוסקים, אך כך יוצא על פי מה שכתב המ"ב סי' תרנא סקמ"ז, שמה שהזוהירו אותנו חכמים תמיד לבחור את צד ימין במקום שיש ימין ושמאל, אין הבדל בין איטר ואינו איטר. [210] מדות ב ב; רמב"ם בית הבחירה ז ג. ועי' בפי"מ"ש לרמב"ם ולרא"ש מדות שם ובתו"ט שם. והטעם משום כל פנות וכו'. [211] סמ"ק וסה"ת, הובאו בבי"א אה"ע קסט, ד"ה כתב בספר.

[1] Acquired Immuno-deficiency Syndrome = AIDS

[203] זבחים יד ב; רמב"ם ביאת המקדש ה יח, ושם ט טו; רמב"ם עבודת יוהכ"פ ד א. [204] ויקרא יד יד. [205] סמ"ג עשין נב; שבלי הלקט ערוגה שסה. וראה שו"ת הרשב"א ח"א סי' אלף קכ; בכור שור חולין צב א; שו"ת רע"א מהדו"ת סי' מג; שו"ת חת"ס חאה"ע ח"ב סי' עא, וסי' צא. [206] בכור שור, שם, לדעת הר"ן חולין ר"פ גיד הנשה. וראה עוד בשו"ת באר משה ח"ב סי' ב. [207] יומא נח ב; זבחים סב ב. וראה באריכות בס' באר שבע פ"ב דסוטה. וראה בשו"ת חת"ס חאו"ח סי' קפו, בהגדרת הכלל הזה, ויישומו במצבים שונים. [208] סוכה מח ב;